

Melikler Dönemi (m.ö. 650-115). Mukarriblerin sonuncusu ve meliklerin ilki olan Kariba-il Vitar saltanatının ilk yıllarında komşuları Maîn, Katabân ve Hadramut hükümdarlarıyla şiddetli savaşlar yapmış ve onları itaat altına alıp ülkesinin sınırlarını genişleterek Yemen bölgesinin tamamına hâkim olmuştur. Bu zaferlerinin ardından ülkenin genişlediğini gösteren "melikü Sebe" unvanını alarak aynı zamanda devlet başkanının din adamlığı vasfından soyutlandığı Melikler dönemini başlatmıştır. Kariba-il Vitar, zafer kitâbesi olarak bilinen Sirvâh Mâbedi'nin cephe duvarındaki mermer kitâbesinde savaş ve zaferlerini, sulama işlerindeki hizmetlerini, yaptırdığı barajları, diktirdiği hurma bahçelerini anlatmış, itaat altına aldığı hükümdarların ve ele geçirdiği bölgelerin isimlerini yazdırmıştır. Diğer bir kitâbede de zaferlerin ardından gerçekleştirilen imar faaliyetleri, bazı şehirlerin surla çevrilmesi, Me'rib Seddi'nden dağılan kanalların tanzimi, yaptırılan saray ve köşkler tanıtılır. Onun oğlu Yeda el-Beyyin'in, devlete ödeyecekleri bir vergi ve askerî hizmet karşılığında toprakları kabilelere tahsis ederek vergi ve asker toplama işini kabile reislerine bıraktığı zikredilmektedir (a.g.e., II, 161, 166).

Milâttan önce V. yüzyıldan sonra Hemdân kabilesi etkili olmaya başlamış, ülkede çıkan karışıklıklar Reydânlılar, Hadramutlular, Katabânlılar ve Himyerîler'i harekete geçirmiştir. Hânedan mensupları arasındaki ihtilâflar yüzünden çıkan iç savaşlar sıkıntıları daha da arttırmıştır. Milâttan önce II. yüzyılın ortalarında iktidarı ele geçiren Hâşidîler çeyrek asır hüküm sürebilmiş, Sebeliler tahtlarını geri almayı başarmışlarsa da ancak on yıl daha dayanabilmişlerdir. Bu defa Sebeliler'in akrabalarından olan Himyerî kabilesinin lideri Yeşerha b. Yahdup Sebe'yi ele geçirmiş ve melikü Sebe ve Zû Reydân unvanıyla Himyerî Devleti'ni kurmuştur (m.ö. 115). Böylece yaklaşık beş yüzyıl devam eden Sebe Devleti Melikler dönemi de sona ermiştir.

Eski coğrafyacılar Sebeliler'in kalabalık bir toplum olduklarını, verimli topraklara sahip bulunduklarını, güzel kokulu bitkiler yetiştirdiklerini, ticarette ve ziraatta ilerlediklerini zikrederler. Mevsimlik rüzgârları iyi bilen Sebe ticaret filosu Hindistan'la ticareti tekeline almıştı. Hindistan, Çin, Somali ve Sumatra'dan getirilen mallar Uman sahilinde boşaltılıp Sebe kervanları tarafından Kızıldeniz'e, oradan Mısır, Suriye ve Filistin'e taşınırdı. Mısır piramit-

lerinin buhur ihtiyacı buradan karşılanırdı. Kur'an-ı Kerim'de işaret edildiği gibi Sebe toplumu son derece gelişmişti. San'a'nın doğusunda geniş ve yüksek bir ova üzerinde ticaret yollarının kavşağında bulunan Me'rib, Arabistan'ın güneyinde ilk defa kurulan ve bölgenin tamamını egemenlik altına alan güçlü bir devletin başşehri olmanın yanı sıra Sebe medeniyetinin en önemli merkeziydi. Ülkelerarası ticaretteki başarıları ve meşhur barajları sayesinde geliştirdikleri ziraatçılıkla büyük servetler edinen Sebe hükümdarları başta Me'rib olmak üzere Necran, Gurâb ve Nakbülhucre gibi büyük şehirlerde kalıntıları günümüze ulaşan çok sayıda saray, köşk, mâbed ve kale inşa etmişler, şehirlerin etrafını surlarla çevirmişlerdir. Diğer mimari eserler yanında Me'rib Barajı mühendislik alanında gelişmişliğin bir sembolüdür. Sedden bahseden en eski kitâbeler 623 yılına aittir. Me'rib'de bulunan Evâm (Avâm) Mâbedi halk tarafından Mahrem Belkis adıyla bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hemdânî, *Şifâtü Cezireti'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî), Riyad 1971/1977, s. 65, 220-221, 359-365; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 180, 183, 192; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *el-Yemen 'abre't-târîh*, Âbidin 1384/1964, s. 67-80, 90-153; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, II, 258-352; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1971, s. 14-17; J. Ryckmans, "Some Remarks on the Late Sabaeen Inscriptions", *Sources for the History of Arabia* (ed. Abdurrahman Tayyib el-Ensarî v.dğr.), Riyad 1399/1979, I, 57-68; A. F. L. Beeston, "Some Features of Social Structure in Saba", a.e., I, 115-124; a.mlf., "Women in Saba", *Arabian and Islamic Studies* (ed. R. Bidwell - G. R. Simith), London 1983, I, 7-13; a.mlf., "Saba'", *EF²* (Ing.), VIII, 663-664; Hitti, *İslâm Tarihi*, I, 79-87; M. Abdülkâdir Bâfakih, *Târîhu'l-Yemeni'l-kadim*, Beyrut 1985, s. 51-164; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, I, 42-46; M. Yahyâ el-Haddâd, *et-Târîhu'l-'âm li'l-Yemen*, Beyrut 1407/1986, I, 217-251; Tefvîk Burrû, *Târîhu'l-'Arabi'l-kadim*, Dimaşk 1988, s. 72-79; Cemâl Abdülhâdî M. Mes'ûd - Vefâ M. Rif'at Cum'a, *Ceziretü'l-'Arab*, Mansûre 1410/1990, I, 79-136; Adnan Tersisî, *Bilâdü Sebe' ve hadârâtü'l-'Arabi'l-ülâ*, Beyrut 1410/1990, s. 68-76; M. Zebâre, *el-Enbâ' 'an Devleti Belkis ve Sebe'*, [baskı yeri yok] 1404/1984 (ed. Dârü'l-Yemeniyye), s. 9-16; Abdullah Hasan eş-Şeybe, *Dirâsât fi târîhi'l-Yemeni'l-kadim*, Taiz 1999-2000, s. 12-23, 53-70, 96-100, 285-340; Hamîd b. İbrâhim el-Mezrû', "Naş' te'sîsî li'l-Melikî's-Sebe'î Kerib İl Vitar Yühni'nin", *ed-Dâre*, XXX/1, Riyad 1424/2004, s. 119-123; J. Tkatsch, "Seba", *İA*, X, 267-288; Casim Avcı, "Me'rib", *DİA*, XXIX, 187-188; Gus W. van Beek, "Marîb", *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York 1997, III, 417-419; Şükrân Harputî, "Sebe'", *el-Meusu'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2004, X, 646-648.

İSMAIL YİĞİT

SEBE' SÜRESİ

(سورة السبا)

Kur'an-ı Kerim'in
otuz dördüncü süresi.

Mekke döneminde Lokmân sûresinden sonra nâzil olmuştur. 6. âyetinin Medine'de indiği görüşü taraftar bulmamıştır (Kurtubî, XIV, 166). Adını 15. âyette geçen Sebe'den alır. Elli dört âyet olup fâsılası "ب، د، ر، ط، ل، م، ن" harfleridir. Nüzûl sebebi olarak Ebû Süfyân'ın ölümden sonraki ebedî hayatı ve kötülerin azaba mâruz kalacağı gerçeğini inkâr edişi zikredilirse de (Ebû Hayyân el-Endelûsî, VII, 256) bunun Ebû Süfyân'a has bir tavır olmadığı dikkate alındığında Hz. Peygamber'in muhataplarının Allah'ın birliğini ve âhîret hayatının varlığını inkâr konusunda katı bir tutum sergilemeleri şeklinde genel bir nüzûl sebebinden söz etmek daha uygun olur. Mekke döneminin ikinci yarısında indiği tahmin edilen Sebe' sûresinin temel konusunun, Allah'ın birliğine ve âhîret inancına davetten ibaret olduğu söylenebilir. Sûrede tevhid ilkesini pekiştirmek için yer yer çok tanrı inancı eleştirilmekte ve Allah'ın dünya hayatında lutfettiği hükümler ve refah gibi nimetlerin geçiciliğine dikkat çekilmektedir.

Sûrenin muhtevasını dört bölüm halinde ele almak mümkündür. Bütün evrenin sahibi olup sözleri ve fiilleri yerli yerinde bulunan, her şeyin iç yüzünü bilen, merhametli ve bağışlayıcı Allah'a hamd ve senâyî içeren giriş niteliğindeki ilk iki âyetten sonra birinci bölümde inkârcılıkta direnenlerin âhîret hayatını kabullenemedikleri belirtilir. Onlara göre dünyanı düzeni bozulmayacak, çürüyüp parçalara ayrılan bedenlerin yeniden hayata kavuşturulması mümkün olmayacaktır. Bunun gerçekleşeceğini ileri süren kişi ya Allah adına yalan söylemekte veya cinnete yakalanmış bulunmaktadır. Buna karşılık âyetlerde kıyametin mutlaka kopacağı ve bu dünyada yapılanların karşılığının görüleceği âhîret hayatının başlayacağı haber verilmekte, aslında insanın evrene yönelik dikkatli bir bakışla bunu mümkün göreceği ifade edilmektedir (âyet: 3-9).

İkinci bölümde dünyada kendilerine egemenlik, üstünlük ve refah lutfedilen iyi kullarla âsi kullardan bazı örnekler verilmektedir. Burada önce Hz. Dâvûd'a bağışlanan mânevî imtiyazlara, bunun yanında demirin onun elinde yumuşamasına, rüzgârın ve cinlerin Hz. Süleyman'ın emrine verilmesine, fakat bu fânî nimetlerin ölüm-

le son bulduğuna değinilmiştir. Ardından Arap yarımadasında meşhur olan Sebe (Krallığı) halkının müreffeh hayatı kısaca tasvir edilmiş, ancak gerçeğe boyun eğmekten yüz çevirmeleri üzerine sel felâketiyle helâk edilip efsane haline getirildiği belirtilmiştir (âyet: 10-21; ayrıca bk. SEBE).

Üçüncü bölümün girişinde tevhid inancının karşıtı olan şirk telakkisinin mâkul ve tutarlı bir dayanağının bulunmadığı, Resûlullah'ın bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi olarak gönderildiği belirtilir (âyet: 21-28). Ardından tekrar âhiret hayatının varlığına geçilir. Kur'an'a da ondan önceki ilâhî kitaplara da inanmayan ve bu yolla hem kendilerine hem de etki alanları içinde bulunan insanlara zulmeden kişilerin âhiretteki acıklı halleri etkileyenler etkilenenler (müstekbir-müstaz'af) kavramları çerçevesinde tasvir edilir. Daha sonra iman ve makbul davranışların eşlik etmediği mal ve evlât zenginliğinin kişiyi kurtuluşa erdirmeyeceği ve Allah'a yaklaş-tıramayacağı vurgulanır, ayrıca çok tanrı inancı bir defa daha eleştirilir (âyet: 29-42).

Sebe' sûresinin son bölümünde bir anlamda önceki âyetlerde yer alan uyarıların ve ibret verici örneklerin hedefini teşkil eden Hz. Peygamber dönemi müşriklerine hitap edilmektedir. Bunlar Resûlullah'ı atalarının dinini bozmak isteyen, kendisinin düzenlediği bir metni Allah'a nisbet eden biri, Kur'an'ı da büyüleyici bir söz olarak nitelemiştir. Halbuki onlar daha önce ne ilâhî bir kitap okumuş ne de bir peygamberle karşılaşmışlardı. Bu Câhiliye zihniyetine karşı Resûl-i Ekrem'e şu cevabı vermesi emredilir: "Size tek bir öğüt vereceğim: İster başkalarıyla birlikte ister yalnız başınıza Allah'ın huzurunda bulunduğunuzun bilinci içinde derin derin dü-

şünün, o zaman arkadaşınızda (Muham-med) hiçbir ruhî bozukluğun bulunmadığını anlayacaksınız" (âyet: 46). Hz. Peygamber'e ayrıca, risâlet görevine karşılık hiçbir bedel talep etmediğini ve hakkın eninde sonunda üstün geleceğini muhataplarına bildirmesi emredilmiştir (âyet: 43-50). Sûre, gerçeği inkâr edenlerin kıyamet gününde korku ve telâş içinde ilâhî vahye inandıklarını söyleyeceklerini, fakat bunun kendilerine bir fayda sağlamayacağını belirten âyetlerle sona ermektedir.

Hz. Peygamber'in Sebe' sûresinin de içinde yer aldığı otuz kadar sûre (mesânî) hakkında, "Bana İncil yerine bu sûreler verilmiştir" dediği nakledilmiştir (İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 224-227, 292). "Bütün resul ve nebîler Sebe' sûresini okuyan kimsenin kıyamette dostu ve arkadaşı olacaktır" meâlinde Resûl-i Ekrem'e nisbet edilen hadisin (Zemahşerî, IV, 594; Beyzâvî, III, 415) mevzû olduğu belirtilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 720). Şerefeddin Ali er-Râcihi tarafından Sebe' ve Fâtır sûrelerinin dil özellikleri üzerine bir çalışma yapılmıştır (*ed-Dersü'l-lugavî fi sûretey Se-be' ve Fâtır*, İskenderiye 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 34/2; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 594; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrem-rû'l-veciz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muham-med), Beyrut 1413/1993, IV, 404; Kurtubî, *el-Câmi'*, Beyrut 1408/1988, XIV, 166; Beyzâvî, *Envâr-ü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, III, 415; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*, Kahire 1328-29/1910 → [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), VII, 256, 257; Muhammed et-Trablusî, *el-Keş-fü'l-ilâhî 'an şedîdî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 720; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3937; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süverî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-227, 292.

BEKİR TOPALOĞLU

SEBEİYYE

(السبئية)

Abdullah b. Sebe'ye nisbet edilen ve Hz. Ali'nin ilâhlığı, ölümsüzlüğü, Hz. Peygamber tarafından vasî tayin edildiği, ölmeyip geri döneceği gibi düşünceler ileri süren aşırı bir fırka (bk. ABDULLAH b. SEBE).

SEBEP

(السبب)

Aruz tef'ilelerinde ikisi de harekeli veya ilki harekeli, ikincisi sâkin olan iki harften oluşan birim (bk. ARÜZ).

SEBEP

(السبب)

Bir olayın gerçek sebebi; bir şeyi etkileyen, oluşturan, meydana getiren âmil, illet anlamında felsefe terimi (bk. DETERMİNİZM; İLLİYET).

SEBEP

(السبب)

Varlığı ve yokluğu şer'î hükmün varlığına ve yokluğuna alâmet kılınan durum, nitelik anlamında fıkıh usulü terimi.

Sözlükte "yol, ip, kendisiyle herhangi bir maksada ulaşılan vasıta; şefaatçi" anlam-larına gelen *sebeb* (çoğulu *esbâb*) (*Lisâ-nü'l-'Arab*, "sbb" md.; Tehânevî, I, 626), fıkıh usulü terimi olarak şâriin varlığını hük-mün varlığına ve yokluğunu hükümün yok-luğuna alâmet kıldığı durumu / niteliği ifa-de eder. Sebeb kelimesi tekil ve çoğul ola-rak Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sözlük anlamlarıyla geçer; bazı hadislerde "akra-balık bağı" mânasında kullanılır (M. F. Ab-dülbâkî, *el-Mu'cem*, "sbb" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "sbb" md.).

Gazzâlî, sebebin illet ve şarta eklenecek müstakil bir cins (bunların paralelinde ayrı bir tümel kavram) olarak düşünülmemesi gerektiğini belirttiikten sonra sebebin kök anlamıyla terim anlamı arasındaki bağı şöyle açıklar: Sebebin dildeki asıl anlamı "ip" ve "yol"dur. Kuyudan su ancak iple çe-kilebilir; fakat suyu elde etmeyi sağlayan ip değil su çekme fiilidir, bu fiil ise ancak ip sayesinde gerçekleşebilmektedir (krş. De-bûsî, s. 371). Yine yol olmadan gidilmek istenen beldeye ulaşamaz, fakat oraya ulaş-ma yolla değil yolda seyretme ile (yürüme vb. fiil) mümkündür, seyir ise ancak yol sayesinde gerçekleşmektedir. İp ve yolun ulaşılmak istenen hedefe / sonuca (mak-sûd) nisbeti budur ve maksûda nisbeti bu konumda olan her şeye sebep adı veril-miştir (*Şifâ'ü'l-galîl*, s. 276).

Fıkıh usulünde vaz'î hükmün kısımları arasında incelenen sebep için değişik ta-nımlar yapılmıştır. Yaygın biçimde zikredi-len tanımlardan biri de şudur: "Şâriin hük-me emâre kıldığı zâhir ve munzabıt mâna / vasıf". Zâhir ile objektif, munzabıt ile olaydan olaya, kişiden kişiye değişmeyen bir vasıf olması kastedilir. Usul âlimlerinin sebebi illetle ilişkisine göre tanımlarken iki yöntem izledikleri görülür. Bunlardan bi-rincisine göre, hükümle hükmün kendisi-

Sebe' sûresinin ilk âyetleri

